

DAVID ALBAHARI

Csalétek

(Részlet)

...Arra gondolok, hogy megállítom a szalagot, ehelyett azonban felkelek, megfogom a csészét a hideg kávéval, és odamegyek az ablakhoz. Van valami kellemetlen mások sírásának hallgatásában, és ezen a házamon kívüli látnivalók egyike sem tud változtatni. Ha a felvétel meghallgatása nem volna lényegbevágóan fontos a könyvhöz, melyet lehet, hogy meg fogok írni, azonnal kimennék, akár a hátsó udvarig is. Ezt is tőle örököltem, ezt a kötelességtiszteletet, mégha a kötelesség nem kívánatos, a feladat kellemetlen is volt. A katonaságnál emiatt kedveltek az előjáróim, de gyűlöltek a társaim. Mászkáltam a Banja Luka-i kaszárnya területén, és azt képzeltem, fáklya vagyok, a gázlámpa lángja alkonyatkor: egyeseket vonzottam, másokat taszítottam, egyeseket felmelegítenék, másokat megegetnék. A probléma akkor kezdődött, amikor nem kértem semmiféle ellenszolgáltatást a szófogadásomért. Egyszer azt mondtam apámnak: „Ha nem volnál zsidó, tökéletes keresztény lennél.” Így néha, miközben a hadseregben szolgáltam, önmagamról is gondolkodtam. Egy golyószórót cipeltem, de kész voltam arra, hogy ha kell, kettőt is cipelek. De azokról az időkről, a „katonaság paródiájáról”, ami Donald teljesen pontos definíciója, ízléstelen beszélni attól a pillanattól, hogy elkezdődött a polgárháború. Addig komikusnak tartottam azt aényt, hogy tíz hónapig ütőszög nélkül hordozgattam a golyószórómat, vagyis egy használhatatlan vastömeget, de 1991 májusától, ha nem tévedek, úgy gondolom, hogy ez a tény tragikus, és bizonyos értelemben magamat okolom azért, ami később történt. Ha akkor találékonyabb vagy rámenősebb lettem volna, de legalább kevésbé szófogadó, lehet, hogy mindez nem történt volna meg. Abban az apró hibában fel kellett volna fedeznem a repedést, ami mindent tönkretelhet, ami be is igazolódott, mert abból a repedésből jött létre a verem, melybe az egész ország belezuhant. A hetvenes évek közepén, amikor katona voltam, láttam a rendszernek e hibáját, amit tévedés nélkül fel kellett volna ismernem, azonban akkor az paradicsomi ajándéknak tűnt annak a fiatalembernek, aki nem hitt abban a rendszerben, és így találta magát abban a szituációban, hogy katona volt, tényleges katonai ismertetőjelek nélkül. A katonaságban valójában arról álmodoztam, hogy pék leszek, a fegyverem a liszt és egy széles kenyérsütő falapát lesz. Írtam erről a szüleimnek, és anyám a tőle kapott levélben azt válaszolta az ő egyenletes, hatalmas betűivel, hogy a katonaságnál katonának, a pékségben péknek, a strandon úszónak, a kertben kertésznek kell lenni. Nem tudtam eldönteni,

kié ez a mondat. Apámé biztos nem volt, mert az ő gondolatai precízebbek voltak, és mentesek bármiféle ismétléstől. Anyánk tudott bánni a ritmussal, összeszóni néhány szólásmódot, kiforgatni a mondatok struktúráját, elmesélni egy történetet. Ültünk körülötte rajongva, részegülten a bizonytalanságtól, föltűntünk az összekuszálódott szőlőlugással, mindaddig, amíg nem fedte be arcunkat teljesen a sötétség. Soha nem láttam olyan sűrű sötétséget, mint amilyen ott volt Boszniában. Donald úgy vélte, túlzok, hogy mindenben szimbólumokat keresek vagy magyarázatot, mindenre, ami Jugoszláviában történt. Ültünk az étterem teraszán, ami majdnem a folyami sziget közepén helyezkedett el. Félreraktuk a sörösüvegeket, a poharakat, a kistányérokat és kávéscsészéket, elrendeztük őket a széken, és szétterítettük az asztalon Európa térképét. A Balkán térképét szerettem volna elhozni, de Európa-térképet is alig sikerült szerezni. Több mint húsz percet kellett várnom, amíg egy idősebb japán nő, a közeli bevásárlóközpont apró könyvesboltjának tulajdonosnője megtalálta. Guggolt az irattartók, térképes dobozok között, és azt ismételtette, hogy biztos benne, hogy van új Európa-térképe a berajzolt új államhatárokkal, de hogy a világ részei könnyen eltűnnek a rendetlenségben, főleg, ha minden változást figyelemmel kísérek, melyek az elmúlt években történtek, amelyekről ő, mondta továbbra is guggolva, nem tud eleget, de azt tudja, hogy egyes térképeken körülbelül kétszáz dollárt veszített, mert többé senki sem akarta megvenni őket. Többé senki nem is vásárol térképeket, mondta Donald, mert az embereknek tökéletesen elég a televízió. A többség nem tudja, vélte ő, hány kontinens van, hol helyezkednek el azok, mert a globális tudás valami olyasmi, ami paradox módon, vélte, nem kapcsolódik össze az idővel, amelyben élünk, ami kicsúszik a regionális fennhatósága alól. Az emberek itt, mondta Donald, ódzkodnak a többlettudástól, az enciklopédikus tudás pedig a múlté. A kanadaiak csak azt tudják, amire szükségük van, és úgy vélik, ez az oktatás értelme, illetve, hogy a tudás az, ami praktikus alapot nyújt a mindennapi élethez. A fejünk majdnem összeért a térkép felett. Erőt vett rajtam a kellemetlen érzés, hogy Donald semmit sem ért abból, amit próbálok neki megmagyarázni. Tekintetével követte az ujjam, néha megállított, néha ő is megérintette a térképet, de tudtam, hogy kívül marad, kanadai illedelmességének spanyolfalával körülvéve. Soha életemben, még Angliában sem hallottam annyi udvarias frázist, annyi hálálkodást, mint Kanadában. Ha választanom kellene három dolgot, vagy esetleg ötöt, hogy mi volt itt leginkább terhemre, és van még most is, akkor ezeknek egyike a túlzott udvariaskodáshoz való alkalmazkodás. Semmi sem ijesztő annyira, mint a jóság, semmi sem ad okot annyi gyanakvásra, mint a mosoly. Donald úgy vélte, ezek a magányos ember gondolatai, hogy a magány néha elvesz inkább, mintsem adna, és téves útra vezet. Anyám azonban mindig rosszállotta a bizonytalanságomat. Úgy vélte, ezt apámtól örököltém. Ővele soha nem történt meg, mondta, hogy nem tudja, mit akar venni, ha bemeleg az üzletbe. Nem volt fontos, mi-

lyen üzlet, fűszerkereskedés vagy ruhásbolt, egyremegy. Ő csak bement, elvett, fizetett és kiment, apám pedig ottmaradt a kirakott szövegek mellett, határozatlanul, bizonytalanul, vajon a szöveg minőségének, vagy az aktuális mintának adjon elsőbbséget. Így ült Donald is az én térképem mellett, határozatlanul és bizonytalanul, betemetve nevekkkel és történelmi adatokkal, melyeket én halmoztam rá. Ellentétben anyámmal, aki higgadtan sírt. Nem tudom, hogy lehet-e így mondani, lehet-e valóban higgadtan sírni, de sem akkor, a felvétel közben, sem most, miközben a felvételt hallgatom, nem próbáltam megállapítani, mennyi ideig tartott ez. Nem tudtam eldönteni, miért sír, de biztos voltam benne, hogy először sír ilyen módon valaki előtt, és feltételezem, hogy ez, a tisztelet a fájdalom iránt, amely ömlött belőle, akadályozott meg abban, hogy megállítsam a magnetofont. Anyám zokogott és jajgatott egyre csöndesebben és csöndesebben, én pedig bámultam az ujjam hegyét és a csíkokat az asztalterítőn. Nem mertem felemelni a kezem, és megvakarni a homlokom a szemöldököm felett. „Folytathatjuk”, mondta anyám. Ránéztem. Egyszer megpróbáltam elmesélni Donaldnak, mit láttam azon az arcon, de nem sikerült. Tulajdonképpen minél tovább beszéltem Donaldnak, egyre kevésbé tudtam neki megmagyarázni. Az, ami első pillantásra, mikor megérkeztem Kanadába és megismertem Donaldot, értelme szikrájának tűnt, idővel azon képzelenségévé változott, hogy az általános fogalmakról áttérjen az egyediekre, hogy a globális elnevezéseket felcserélje a részletek felismerésére. Amíg a horvátokról, szerbekről és muzulmánokról, a partizánokról, usztasákról és csetnikekről beszélgettünk, Donald bólogatott a fejével. Tudta, mi a kelet és a nyugat, ahogyan tudta azt is, mely nagyhatalmak csapnak össze a második világháborúban, de a történelmi szigetecskék, mint amilyen Jugoszlávia is volt, ahol keveredtek a történelmi síkok és az események fő irányai mozogtak, teljesen megzavarták, és ha valami itt, az észak-amerikai kontinensen zavaró, akkor az ember abban a pillanatban közömbös lesz. De én kitarató voltam. Ha tudnék írni, mondtam Donaldnak, leülnék, és írnék egy könyvet, de mivel nem tudok, mondtam, kénytelen vagyok beszélni. Rendben van, mondta Donald. Nézte a mutatóujjamat, amely úgy siklott keresztül a Balkánon, mint kés a vajon. Ha nem érted meg ezt az ösvényt, mondtam neki, ezt a süllyedést, amely egyidőben valóságos és szimbolikus is, akkor azt a másik ösvényt sem, a belsőt, amelyen a lélek, miközben körülötte minden szétesett, egészen akart maradni, állandóan elemezgetve és egyik identitásból a másikba alakulva, akkor nemhogy nem fogod sohasem megérteni azt az asszonyt, anyámat, de azt sem fogod megérteni, mi történik a világ ezen csücskével, ha pedig a világnak csak egyetlen része is kisiklik a tulajdonunktól, akkor kicsúszik alólunk az egész világ is. Leeresztettem a mutatóujjamat a fekete pontra, itt, mondtam, Zágrábban, ő először is szerb, később zsidó, de mindenféleképpen idegen, kétszeresen idegen, ha lehet így mondani, de mindennek ellenére úgy érzi, hogy oda tud tartozni. Amikor a németek bevonulása után az usztasák kerültek

a hatalomra, fém lábasban vitte az ebédet első férjének, aki a többi zsidóval együtt kényszerből az utcákat tisztította. Amíg várta, hogy megegye, látta, ahogyan egy átláthatatlan függöny ereszkedik közé és a világ közé. Ismét szerbbé vált, férjével és a gyerekekkel együtt megindult Szerbiába. Először Derventába ment, mondtam és a mutatóujjammal a Száva mentén egy kisebb pontig siklottam. Ez az ő első lépése a lejtőn. Feltételezem, mondtam, hogy már akkor nem volt teljesen biztos abban, hogy ő valójában kicsoda, főleg amikor arra tanította a gyerekeit, hogy senkinek ne mondják többé azt, hogy zsidó. Azt gondolta, hogy itt, a szülőfaluja közelében megmaradhat, de az usztaák miatt, akik néhány napig a gyűjtőtáborban tartották, tovább mentek Belgrádba. A mutatóujjam ismét a Száva mellett siklott. Belgrádban a férje rokonaihoz költöztek, a Dorcolra. Nem is próbáltam megmagyarázni Donaldnak, mi az a Dorcol, legalábbis nem akkor, habár egyszer már lerajzoltam neki Belgrád és Zimony elnagyolt vázlatát, a Száva és a Duna torkolatát, és akkor biztosan besatírozta azt a részt is, amelyen a Dorcol fekszik. A férjét hamarosan ismét táborba vitték kényszermunkára, anyám pedig folytatta a vándorlást Kruševác felé az egyre nagyobb sötétségbe, a háború sötétjébe, ami egyre nőtt. Akkoriban, meg vagyok győződve, másvalakiként élt, természetesen nem álnéven, hanem mintha egyszerre két helyen élne és az egyikről önmagát szemlélte. Nem tudta, ki kit szemlél, csak mászkált, megérintette a tyúkokat, a kiskutyát, és azon gondolkodott, vajon lesz-e valaha is még egyszer olyan az élet, mint azelőtt. Aztán, a háború után, a Belgrádban eltöltött néhány hónap után, amikor úgy látszott, ismét kezd felemelkedni a romok, az elvesztett dolgok és eltűnt személyek ellenére, szó szerint Pećbe szakadt. Ha nem tudtunk volna kijönni a siptárokkal, mondta egyszer, soha nem tudtunk volna felülkerekedni azon a sötétségen. Lehet, hogy ezt apám mondta, már nem tudom pontosan. A háború valahol véget ért, de ott, Koszovón, érezte ezt a méhében, méhének új gyümölcseben, azonban csak most kezdődött. A falak magasak voltak, a kapuk alacsonyak, az ablakokat rácsok védték. Belgrádban a rabbi adta őket össze, nem az, aki anyámból zsidót csinált a háború előtt, hanem egy másik, egy fiatalabb, habár az ember sohasem tudhatja, ha rabbiról van szó, mondtam Donaldnak, mert az állandó olvasástól mindig összeráncolódik az arcuk. Amikor pedig én születtem és elvittek Prištinába körülmételni, ahonnan lassan elfogytak és kiköltöztek a koszovói zsidók utolsó csoportjai is... Donald megállított. Először megfogta finoman a mutatóujjam. Aztán azt mondta, hogy nem beszélhetek így, anyám történetének anyámról kell szólnia, nem rólam, vagy bárki másról, de legkevésbé rólam. Ezután nem engedte el a mutatóujjam. Mindig ezt csinálom, mondtam neki, mindig magamról beszélek, ha valaki másról akarok mesélni, Donald elengedte az ujjam, és bólintott a fejével. De anyámmal másként volt: amikor ő hallgatott, én is csöndben voltam: amikor beszélt, akkor hallgattam. Most, amikor visszatérek az asztalomhoz a szobámban, sajnálom, hogy nem tettem fel neki több kér-

dést, amiért hagytam, hogy saját maga találja meg a szálakat életének darabjai között, de rettegtem, hogy valahol tévedni fogok, és ott tévedtem, hogy nem ismertem fel vágyát a megértésre, pontosabban a többlet megértésre, amelyre, habár soha nem ismerte be, apa halála óta áhítozott. Amikor apa meghalt, valójában őbenne is megállt valami: mintha nem tudta volna többé elviselni a sors csapásait és a sírok számát, melyeket látogatott. Ezek magyarázatok, mondta Donald, hagyd őt beszélni. Először láttam ilyen szenvedélyesnek. „Rendben”, mondta anyám, „megérkeztünk a Čuprijára. Visszatértem oda, ahol a háborús esztendőket töltöttem, nem ugyanarra a helyre, elég közel ahhoz, ugyanazok az emberek voltak itt. Apád a kórházban dolgozott, otthon rendelt, és hetente kétszer elment a paracini rendelőbe műteni. Késő este ért haza, megkékült ajkakkal, én pedig pöröltem, amiért nem csavarta magára jobban a takarót, amíg a fiákeren utazik. Ő hallgatott, mindig hallgatott, de soha nem voltak titkaink. Kiterítettem elébe az életemet, az övé pedig előttem hevert. Mindkettőnknek megvoltak a maga veszteségei. Ő kiakasztotta a falra a gyerekei fényképét, én az enyémet a pénztárcámban hordtam. Neki csak pár fényképe volt, valószínűleg azok, melyeket magával hozott, amikor elkezdődött a háború, én pedig két vastag albumot cipeltem magammal azokban az években, mintha így megőrizhetném az előző életemet. Néha közösen néztük őket, kezdetben csak mi ketten, később ti ketten is, te és a nővéred. Nem akartam erről egyáltalán beszélni. Čuprija kis hely, párthierarchia uralkodott, de az a másik is, tudni lehetett, ki kicsoda, az orvos is köztisztviselőnek örvendett, nem úgy, mint manapság. Ha 1961-ben, amikor munkát ajánlottak neki, Izraelben maradunk, lehet, minden másképp alakul, de nevetséges lett volna, ha én magyarázom meg neki, hol van az igazi otthona. Nem, ő Szerbiában akart maradni. Már a háború előtt is zsidó vallású szerbnek tartotta magát, itt valaha, mondta, mindene megvolt, aztán elvesztette mindenét, majd ismét megszerzett mindent, és ezért itt marad, itt, ahol egyidőben tulajdonában van annak is, ami nincs többé.” Megállítom a magnót, nyújtózkodom egyet, felkelek, lépek egyet-kettőt, megfeszítem és elengedem az izmaimat. Valaha szerettem bámulni kifelé az ablakon, de akkor egy téren laktam, egy emeletes házban, és bármikor kinéztem, mindig történt valami: egy asszony átment az utcán, kutya állt a járdaszegélyen, széllelkésekben hajladoztak a fa koronái, villogtak az irányjelzők az alkonyatban. Mindig sajnáltam, hogy nem tudok írni, és nem tudom lejegyezni mindezeket a történeteket, melyek naponta lejátszódtak. Itt pedig, ami nem ugyanaz az „itt”, melyet anyám említett, nincsenek történetek, semmi látnivaló nincs, az egész város periféria, nincs igazi központ, nincsenek terek, csak kereszteződések vannak és bevásárlóközpontok. Láthatatlan az élet. Noha lassan már két éve lakom ebben a házban, még egyetlen szomszédommal sem ismerkedtem meg. Láttam a kutyáikat, előbb a kiskutyákat aztán a kutyákat, néha szándékosan elmentem a kerítés mellett, hogy megugattassam őket, de a szomszédok soha nem jelentek meg. A kövér

nő, aki egyszer kiteregette a ruhákat, bárki lehetett, mosónő például, vagy rokon Manitobából. Bármikor keltem fel, az újság már a levélszekrényben volt. A postás délelőtt jött, amikor a munkahelyemen voltam. A gázvállalat alkalmazottja kéthavonta hagyott egy üzenetet, hogy határozzak meg időpontot, mikor bírja leolvasni és felírni a gázóra állását. Szombaton délután, néha munkanapokon is megjelentek a Jehova tanúi. Egyszer valaki egy jótékony nyereményjáték szelvényeit akarta eladni, a nő pedig fején baseballsapkával ingyenes árumintákat kínált, amennyiben válaszolok a mindennap használt levelekről és ételízesítőkről szóló kérdőívre. Udvarias mosolyt váltottunk, és lassan becsuktam az ajtót. Apám azonban nem értelmezte volna ezt ilyen szigorúan. Számára az volt az élet, amit kapott, ami elkerülhetetlen és amit el kell fogadni, én akkor ezt magamban a tragédiából származó erő hatásaként magyaráztam, nem tudva azt, amit ma már tudok, hogy a tragédia okozta sérülések soha nem gyógyulnak be, bizonyos hiányok soha nem pótolhatók. Anyám biztos ugyanezt mondta volna. Csak most értem meg, milyen törekények voltak, milyen fájdalmat okozott neki minden eltávozásom, nem a sebet, hanem az ürességet szakítva fel, melyet semmiféle szavak nem tudtak betölteni. Lehet, hogy mindig így van, amikor eltávozunk a szüleinktől, lehet, hogy a legkisebb cserbenhagyás is ugyanezt a benyomást kelti, de mindez nem enyhíti a bűntudatomat. Donald ismét felháborodott. Ti, európaiak, mondta, valódi kétbalkezesek vagytok, és állandóan azt hiszitek, az élet gyűjtésből áll, ahogyan egyesek bélyeget gyűjtenek. Ki gyűjt itt bélyegeket? Az öregek. Élveztem a haragját. Segített nekem abban, hogy ha rövid időre is, elhiggyem, hogy érző emberekkel vagyok körülvéve, és nem kell reszketnem a túlzott udvariasságtól, ami biztosan egyik a három, vagy az öt dolog közül, melyekhez legnehezebben szoktam hozzá, mióta Kanadába érkeztem. Anyám nem mutatta ki a mérgét. Hordozta magában, mindaddig, amíg nem változott fájdalommal és keserűséggé. Reggel mégis első lett volna a konyhában, begyűjtött volna a kályhába, elment volna újságért, kenyérért és tejért a karikás szemei ellenére is. Hordozta magában akkor is, amikor a nappali szoba asztalánál ült, szemben a mikrofonnal, habár biztos vagyok benne, hogy az nem ugyanaz a fájdalom volt. Nyomkodom a gombokat a magnetofonon. „Egy háború előtti gyártulajdonos villájában laktunk”, mondta anyám. „Nekünk kellett volna az ő lakóiknak lennünk, de valójában ők voltak a mi lakóink. Egy szobában laktak, mi pedig az összes többiben. A konyhát megosztottuk. Furcsán éreztem magam, miközben lépkedtem a házban keresztül, amelyik nem volt az enyém, mintha minden lépésemmel más pogácsájából szakítanék. Később, Zimonyban, amíg arra vártunk, hogy felépüljön a ház, amelyben lakást ígértek nekünk, ez a ház, ez a lakás, bérelt, átmeneti szobákban laktunk, mégsem tudtam megszabadulni ettől az érzéstől. De előtte, Cúprijában, mást éreztem. Azt éreztem, milyen mogorvák lettek az emberek, mintha többé senki nem hinne senkiben, mintha nem lenne többé kegyelem. És nem is volt. Az élet a háború

előttre és az időtlen idejére osztódott. Akárhányszor mentünk moziba, szédülten lépkedtem. Apád támogatott, én pedig megérintettem a te hajadat, a nővéredét, majd pedig a saját hajamat. Akkora világ húzódott ott valahol, a sötétségen kívül, hogy nem lehetett elviselni. Apád csak mosolygott, erősen szorította a karomat, és viszonzta a járókelők köszönéseit, miközben az én lábaim remegtek. Lehet, hogy ma ezt nem lehet megérteni, lehet, hogy én sem tudom megérteni, de akkor azt gondoltam, hogy az élet soha többé nem lesz élet. Havonta egyszer körbejártam a gyerekeim sírját, és akkor, egyedül a sírdombok felett, nem tudtam mit csináljak, melyik istenhez imádkozzam, melyiket vádoljam, gyertyát gyújtsak, vagy pedig köveket rakjak a sírköveikre. Végül mind a kettőt megcsináltam. És ha tudtam volna valami harmadikat is, akkor azt is megcsinálom, mert mi a különbség? Ha a szív tudja, tudni fogja; ha nem, nincs gyertya, amelyik nem fog elaludni, nincs kavics, mely nem fog szétporladni. Mit akartam mondani? Megállhatunk egy pillanatra?” Hallom a hangom, de nem értem a szavakat. Arra gondolok, biztosan így hallatszik annak az embernek a hangja, aki az asztal alatt guggol, ahol én biztosan nem voltam. „Jól van”, mondta anyám és felállt. Beütötte kezét vagy a térdét az asztalba, lehet a kezét is meg a térdét is, mert két tompa zajt hallottam. Ismét hallom a hangom, és nem értem a szavakat. Donald ebben ki tudja milyen rejtett értelmet találna. Odanyomom a fülem egészen a magnetofon hangszórójához, nem hallom-e meg anyám lépéseit, az ajtó nyitódását és csukódását, vagy legalább tenyerének egyenletes zaját, miközben az összegyűródött szoknyáját igazgatja. És amíg hallom a magnó nyikorgását, pontosan tudom, hány lépést kellett megtennie, hogy kimenjen a nappaliból, kilépjen az előszobába, az előszobából bemenjen a konyhába. Ott becsukott szemmel is keresztül tudtam menni az egész lakáson, anélkül, hogy valamihez is hozzáérnék. Itt pedig, ahol a tér sohasem lett csak az enyém, tekintet nélkül a ház szegényességére, mindig beleütközöm valamibe, ott keresem a kapcsolókat, ahol nincsenek, lehajolok akkor, amikor ki kell húznom magam, tolom az ajtót, ahelyett, hogy húznám, elfordulok, amikor egyenesen kellene mennem. A korongok forognak, a szalag megfeszül. Fáradt vagyok. „Ne beszélj nekem a fáradságról”, mondja anyám. Döböntem bámulok a magnóra. Semmilyen jel nem utal arra, hogy folytattuk a felvételt, hogy visszajött volna a konyhából, hogy új nap virradt volna fel. Véletlen, mondaná önhitt mosollyal Donald, de nem tudna meggyőzni. Tudom, mit mondana. Azt állítaná, hogy semmi sem véletlen, még az sem, hogy tizenhat év után anyám válaszol a ki nem mondott gondolataimra. Donald bólintana a fejével. Ti, európaiak, mondaná, mindig azt hiszitek, hogy az élet több annál, mint aminek látszik, hogy minden tükör mögött létezik egy párhuzamos világ. Nem, válaszolnám, mi csupán hiszünk abban, hogy nem minden felület átlátszó, és néha mögéjük kell tekinteni, hogy megtudjuk, mi rejlik a mélyben.

Fordította: VIRÁG FLÓRA